

José Antonio Donaire
Unitat de Geografia, Universitat de Girona

DE LA CIUTAT AL CAMP: UN TURISME ALTERNATIU?

La saturació dels espais litorals i els recents canvis en la demanda han propiciat una ràpida devaluació del model turístic de sol i platja. Tot i que aquest darrer és encara avui predominant, la seva hegemonia s'ha vist qüestionada per l'aparició d'un ampli ventall de noves possibilitats: turisme natural, cultural, etnològic, esportiu, urbà...

Els experts semblen coincidir a l'hora d'identificar el subsector del turisme rural com al més actiu. En efecte, en les dues darreres dècades, el flux turístic cap als espais rurals s'ha multiplicat per deu a França i a Itàlia. A l'Estat espanyol, les comunitats pioneres en l'explotació dels entorns naturals i rurals com a recursos turístics han estat Aragó, el País Basc i Navarra.

Catalunya s'hi ha incorporat recentment. El 1983, la Generalitat aprovava la creació de la modalitat d'allotjament turístic «residència-casa de pagès». Aquesta iniciativa ha estat recolçada per moltes altres disposicions legals amb la intenció de potenciar el turisme vers els espais rurals i naturals de l'interior. En l'actualitat, Catalunya és la primera comunitat de l'Estat en sortides turístiques cap al camp i la segona (després de l'Aragó) en nombre de recepcions ⁽¹⁾. El 1993, l'organisme oficial «Turisverd» tenia censades unes 120 residències, localitzades especialment a l'Alta Ribagorça i la Vall d'Aran. Hom preveu l'assoliment de les 400 (amb un nombre total de places superior a 5.000) en els propers anys, malgrat les severes condicions d'admissió ⁽²⁾.

ELS NOUS CONSUMIDORS DE LA NATURA

El *boom* del turisme rural a Catalunya no és un fet aïllat. La fragmentació del període de vacances, la saturació de l'oferta litoral i la creixent preocupació dels problemes medioambientals han afavorit la universalització del fenomen. Sota una denominació diversa i confusa (ecoturisme, turisme rural, agroturisme, turisme natural, turisme d'aventura, turisme de descoberta o *soft tourism*) s'amaga una mateixa seducció pels espais rurals i naturals, que s'han mantingut més o menys aliens als errors de la gran ciutat.

El turisme rural, però, no és una invenció recent. Ja en els anys 60 es podia constatar aquesta mena de desplaçament, especialment a França. Però, ¿quins

Camping de Fontmartina (Montseny). Foto: E. Montagud

eren aquests pioners, els primers consumidors de l'espai rural? En la seva gran majoria, són familiars de pagesos, el resultat de l'exode rural que manté lligams emocionals, vitals amb el territori. Tornen al camp no perquè és camp, sinó perquè és una part del seu espai viscut, de la seva pròpia identitat.

En l'actualitat, el turisme rural no s'assembla a aquest. Primer, perquè quantitativament el flux és molt més important i, si s'acompleixen les prediccions, ho serà molt més. I segon, perquè qualitativament els lligams personals o emocionals han estat substituïts per una àmplia varietat de relacions que tenen en comú una idealització o mistificació de la natura i, relacionat amb això, una clara vocació urbana. La natura, els espais naturals i rurals, pren així un seguit de condicions que exposaré molt breument en un ordre no pas aleatori.

(1) BOTE GÓMEZ, Venancio: *Turismo en espacio rural*, ed. Popular, Madrid 1988

(2) El propietari ha de residir en el mateix municipi, disposar d'un habitatge de més de 60 anys, amb un màxim de 15 places, per a estades inferiors als 90 dies

LA NATURA COM A ESCOLA

La Natura té un indubtable valor pedagògic, educatiu. Existeix un ampli ventall de centres de la natura, cases-museu, escoles-taller, granges, casals... que pretenen incentivar aquest valor. La Natura pren la forma d'un espai didàctic i pedagògic, un camp d'acció per a l'experimentació i l'observació.

Aquest model permet, en primer lloc, descodificar uns signes que són aliens al consumidor urbà: formes agrícoles, tipus de conreu, formes vegetals o geològiques... La funció didàctica de la natura potser treu espontaneïtat, però la fa sens dubte molt efectiva, sobretot per a un públic totalment adaptat al *modus vivendi* urbà. D'altra banda, la relació alumne-mestre implica igualment un cert dirigisme. Permet programar els espais a visitar i els graus d'ocupació, permet conduir i reconduir la demanda d'acord a les necessitats i possibilitats locals.

LA NATURA COM A ESPECTACLE

En relació a la primera, el consum de la natura com a espectacle presuposa la comunicació entre la Natura i l'usuari sense intermediaris. En aquest cas, es cerca la funció contemplativa, estètica del paisatge i del món rural. Però, naturalment, no tots els paisatges ni els àmbits rurals tenen cabuda. Ben al contrari, la mirada turística vol orientar-se cap a un paisatge i un món rural normalment fossilitzat, ancorat en la història: els estris tradicionals, el molí d'aigua, els animals de tir...

Per tant, hi ha una certa representació, una escenificació d'uns suposats valors rurals i naturals. És la recerca de la *museització* del paisatge, una reproducció a escala 1 és 1 d'un escenari més o menys verge a la influència del món urbà. No és una idea massa llunyana de la que inspira la promoció de determinats parcs naturals, aquests espais virginals, una natura-espectacle disposada per a la seva contemplació.

LA NATURA COM A AVENTURA

Aquest és, sens dubte, el sector més actiu i creixent dels exposats. Per descriure amb precisió aquest consum de la natura com a aventura, cal incorporar a les activitats tradicionals del camp (anar a cavall, l'acampada o simplement el senderisme), tot un allau d'anglicismes que denoten d'una o altra manera la necessitat del risc: *puenting*, *rafting*, *trekking*, *mountain bike* i un llarg etcètera.

No és el moment de qüestionar-nos quins mecanismes socials han inspirat aquesta creixent necessitat d'un risc més o menys controlat. En tot cas, ens

interessa especialment la valoració que es realitza llavors dels espais naturals: La Natura és aquest espai inhòspit, no domesticat, desafiant, que permet cercar emocions que l'entorn urbà no ens ofereix.

L'èxit de la fórmula està fora de tot dubte. A Catalunya, l'any 1992 ja existien unes 40 empreses d'aventurisme censades, que donaren servei a més de 150.000 practicants, especialment seduïts pel *rafting* a la Noguera Pallaresa. Naturalment, el nombre real d'usuaris és notablement superior, ja que la major part de practicants opten pel consum lliure. Els efectes sobre el medi d'un volum de persones d'aquesta magnitud no són petits: les pistes forestals, els recorreguts de les bicicletes de muntanya o els accessos a las fonts dels torrents originen una forta pressió antròpica, que es fa necessari regular.

LA NATURA COM A HABITATGE

Fins ara, ens hem referit al consum ocasional de l'espai, a l'aprenentatge, la contemplació o l'acció. Són contactes més o menys esporàdics, però en definitiva ocasionals i que no impliquen, en cap cas, apropiació, privatització.

Amb l'habitatge, sí. La Natura esdevé un espai d'apropiació individual, de gaudi privat. Mitjantçant primeres o segones residències, mitjantçant iniciatives individuals o urbanitzacions, la civilització urbana defuig de la ciutat: Malhauradament, el nou resident trasposa uns criteris urbans en el seu espai d'acollida i reproduceix uns errors en un entorn que fins llavors s'hi havia mantingut alié. És un procés que un estudiós del turisme, «Joan Cals», definí amb encert com «la tirania de les petites decisions».

Amb tot, el consum de la natura o el camp com a habitatge no implica necessàriament la trasposició dels errors del litoral. La recuperació i rehabilitació de masies deteriorades a l'Empordà n'és un bon exemple.

LA NATURA SENSE NATURA

I, finalment, la Natura sense natura. Aquest enunciat, que pot semblar contradictori, s'entèn fàcilment si s'estudia l'evolució del turisme litoral a la Costa Brava o el turisme blanc al Pirineu. En tots dos casos, el mòbil inicial és certament un atractiu natural, ja sigui una línia litoral formada per petites cales i pins tocant a mar o una immensa muntanya nevada coberta de vegetació. Però tot seguit, és l'equipament complementari, aquell que facilita l'accés i l'estància del turista, el que esdevé prioritari: Els hotels, les discoteques o els milers d'establiments recreatius supleixen la natura.

És la trasposició d'un ambient recreatiu en un *bell*

marc, en un entorn natural. Són les macro-discoteques, els parcs temàtics, els camps de golf, els complexos recreatius o els ports esportius. És la implantació especulativa de complexos normalment associats a una actuació immobiliària i a una requalificació de terrenys, en el qual la natura i el paisatge precedent són l'argument inicial però no l'objectiu final.

La conclusió més pertinent, per tal de concloure aquesta descripció de les relacions consumidors-Natura és que no hi ha un turisme verd, un turisme rural que, desenganyat amb l'experiència litoral cerca un espai verge. Hi ha molts turismes rurals i sota aquesta etiqueta s'hi amaguen realitats diverses que inclouen des d'una estància en una casa de pagès a la Cerdanya fins a les pressions immobiliàries per tal de situar un camp de golf en el cim d'una muntanya especialment preservada. Aquesta diversitat de relacions exigirà, en definitiva, una gestió plural dels recursos naturals.

PER A UNA GESTIÓ EFICAC DELS RECURSOS

En primer lloc, es fa necessari desmitificar la interpretació més freqüent entorn el turisme rural. No és una actuació benintencionada d'una demanda que cerca una natura virginal i uns espais rurals tradicionals. Pel contrari, és la resposta a uns interessos foranis, que modifiquen l'entorn d'acord a llurs necessitats: pistes forestals o rutes d'accés, àrees de pícnic o centres de natura, urbanitzacions o habitatges restaurats, camps de golf o parcs temàtics... Sigui quina sigui la demanda final, el món rural i la natura en general s'adaptarà a uns interessos aliens i en certa manera, s'urbanitzarà.

Però, d'altra banda, aquest model turístic apareix en determinades àrees com un recurs d'urgència per tal d'evitar una situació que es denuncia des de fa més de trenta anys: el despoblament, la pèrdua de pes dels sectors productius o la manca de serveis i infraestructures. El turisme rural cerca precisament aquelles àrees que han quedat al marge de la puixança econòmica i que han mantingut per això uns entorns en estat òptim de conservació. En determinats espais perifèrics, el turisme verd, el turisme rural o l'agroturisme són alternatives viables, en molts casos les úniques vies de reactivació⁽³⁾.

Amb tot, sembla evident que la planificació del turisme interior ha d'evitar els errors de l'experiència litoral. Algunes de les pautes que permetrien una gestió més eficaç dels recursos naturals i rurals podrien ser⁽⁴⁾:

1. Fer compatibles la *conservació* i el *desenvolupament* dels recursos. El turisme no pot posar en perill la necessitat de conservació dels entorns millor conservats del nostre paisatge: És la necessitat d'un

Masia encara habitada a la parròquia de Sta. Susanna, mantinguda per a activitats d'Educació Ambiental. Foto: E. Montagud

creixement sostenible. La gestió dels recursos haurà de contemplar, doncs, mesures de protecció, mesures de dissuasió, però també mesures de potenciació.

2. El desenvolupament turístic hauria d'evitar un excessiu desequilibri entre la població resident i la població visitant. Aquest és un criteri essencial per evitar la dependència dels recursos turístic i la pèrdua d'identitat de les poblacions locals, tan freqüents al litoral català.

3. Davant d'una planificació *per a* la població local, hom proposa una planificació *amb* la població local. La clau de volta de la gestió passa, doncs, per la participació local en el model turístic, tant en la planificació com en l'aprofitament econòmic. En aquest sentit, seria necessari que el turisme esdevinguí un complement a les activitats productives tradicionals, i no pas una substitució.

4. En definitiva, front una oferta concentrada i de grans dimensions pròpia del model turístic litoral, seria més adient una oferta no concentrada i de petites dimensions, que no alterès d'una forma excessiva l'equilibri natural i les estructures socials receptores.

El debat no només afecta les àrees perifèriques de Catalunya. Els entorns més vulnerables són precisament aquells que es troben propers a les grans aglomeracions urbanes, en base a la seva proximitat. El Vallès Oriental gaudeix encara d'espais naturals que poden patir una excessiva pressió antròpica, a recés del nou modisme del turisme rural i natural.

[3] Al voltant d'aquesta afirmació s'articulen els diversos articles que la revista editada pel Departament de Medi Ambient de la Generalitat, *Medi Ambient*, dedicà el juliol de 1992 al turisme rural.

[4] Extreïtes en bona part de l'obra de Venancio Bote ja citada.